

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ННІ ФЕМ ім. О. Балацького
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І ПІДПРИЄМНИЦТВА

До захисту допускається
Завідувач кафедри

_____ проф. В.М. Боронос
« ____ » _____ 2020 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

НА ТЕМУ:

Фінансові важелі інноваційних інструментів забезпечення національної
економічної безпеки України

Освітній ступінь “Магістр”

Спеціальність 072 – “Фінанси, банківська справа та страхування”

Науковий керівник роботи:

(підпис)

І.В. Басанцов

Студент:

(підпис)

Д.Ю. Кулібаба

Група:

Ф.м-81онп

Суми 2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І ПІДПРИЄМНИЦТВА

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри, проф.

_____ В.М.Боронос
" ____ " _____ 2020 р.

ЗАВДАННЯ
до магістерської роботи

Студент(-ка) групи _____ інституту (центру) _____
спеціальності 072 – Фінанси, банківська справа та страхування
_____ Кулібаба Дмитро Юрійович _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

Тема роботи: Фінансові важелі інноваційних інструментів забезпечення національної економічної безпеки України

Затверджено наказом по СумДУ № _____ від " ____ " _____ 20 ____ р.

Термін здачі студентом завершеної роботи " ____ " _____ 20 ____ р..

Вихідні дані до роботи: нормативні і законодавчі акти, матеріали державної статистичної звітності, відомчі постанови, інструкції та положення, матеріали монографій, періодичних видань, підручників і навчальних посібників, дані фінансової звітності суб'єктів господарювання, організацій та установ тощо.

Зміст основної частини роботи (перелік питань, що підлягають розробці):

1. Теоретичні основи визначення національної економічної безпеки;
2. Фінансові інструменти забезпечення національної економічної безпеки;
3. Шляхи вдосконалення інструментів забезпечення фінансової безпеки.

Дата видачі завдання: " ____ " _____ 20 ____ р.

Керівник магістерської роботи: д.е.н. проф. Басанцов І.В.

(вчене звання, прізвище та ініціали)

(підпис)

Завдання прийнято до виконання " ____ " _____ 20 ____ р. _____
(підпис студента)

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 35 с.; 4 табл., 15 рис., 44 джерела.

Актуальність теми роботи

Для кожної держави протягом усього його історичного розвитку головним завданням є збереження і захист національних економічних інтересів. Така мета - це необхідність, що надає умови для стабільного розвитку країни, гарантії для забезпечення високого рівня життя свого населення, що є одним з найважливіших національних пріоритетів.

Метою даної роботи є дослідження сучасних інноваційних важелів забезпечення фінансової безпеки держави.

Об'єкт дослідження – процес забезпечення фінансової безпеки держави.

Предмет дослідження економічні відносини що виникають при застосування сучасних інструментів забезпечення фінансової безпеки.

У першому розділі магістерської роботи досліджуються теоретичні основи визначення національної економічної безпеки. У другому розділі досліджено фінансові інструменти забезпечення національної економічної безпеки. У третьому розділі наведені шляхи вдосконалення інструментів забезпечення фінансової безпеки.

Інформаційною основою роботи є наукові праці, періодичні джерела, Інтернет ресурси.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА, ІНДИКАТОРИ БЕЗПЕКИ, ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА, ФІНАНСОВІ ВАЖЕЛІ.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	7
1.1 Поняття національної економічної безпеки	7
1.2 Фактори, що формують забезпечення національної економічної безпеки.....	10
2 ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	13
2.1 Складові формування фінансової безпеки	13
2.2 Індикатори складових фінансової безпеки	15
3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ.....	26
3.1 Передумови формування ефективної системи фінансової безпеки.....	26
ВИСНОВКИ.....	29
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	31

ВСТУП

Актуальність теми.

У сучасних реаліях забезпечення благополуччя держави залежить, перш за все, від його економічної складової. Саме ця складова частина схильна найбільшому впливу численних чинників із зовні, що ставлять під загрозу збереження національних інтересів. Отже, поняття національної безпеки нерозривно від безпеки економічної.

Для кожної держави протягом усього його історичного розвитку головним завданням є збереження і захист національних економічних інтересів і в цілому - досягнення економічної безпеки країни. Така мета - це необхідність, що надає умови для стабільного розвитку країни, гарантії для забезпечення високого рівня життя свого населення, що є одним з найважливіших національних пріоритетів. У зв'язку зі сформованою світовою обстановкою, що надає несприятливий вплив на Україну, саме цей аспект - забезпечення економічної безпеки країни, як найважливіший національний пріоритет, вимагає особливої уваги. Нестабільна політична ситуація, волатильність національної валюти, пандемічний криза - лише одні з небагатьох зовнішніх факторів, що сильний тиск на розвиток України і піддають величезному ризику її безпеку.

Поняття економічної безпеки може трактуватися як певний стан економіки, яке дозволяє забезпечити достатній рівень соціального, політичного і оборонного існування і прогресивного розвитку України, а також зробити її економічні національні інтереси - невразливими і незалежними по відношенню до можливих виникають втручань і загрозам як внутрішнім, так і зовнішнім.

Аналіз механізму забезпечення фінансової безпеки держави сьогодні є особливо актуальним, оскільки відбуваються в Україні процеси вимагають забезпечення стабільності в фінансово-кредитній сфері, а також диверсифікації підходів до змістовної оцінки характеру і рівнів численних загроз фінансовій безпеці держави. Використання кількісних і якісних критеріїв для оцінки фінансової безпеки дозволяє реально поглянути на ці загрози. До числа зовнішніх

загроз відносяться такі, як використання зовнішньої державної заборгованості іноземними кредиторами для маніпулювання прийняттям економічних і політичних рішень органами державної влади.

Метою даної роботи є дослідження сучасних інноваційних важелів забезпечення фінансової безпеки держави.

Об'єкт дослідження – процес забезпечення фінансової безпеки держави.

Предмет дослідження економічні відносини що виникають при застосування сучасних інструментів забезпечення фінансової безпеки.

У першому розділі магістерської роботи досліджуються теоретичні основи визначення національної економічної безпеки. У другому розділі досліджено фінансові інструменти забезпечення національної економічної безпеки. У третьому розділі наведені шляхи вдосконалення інструментів забезпечення фінансової безпеки.

Нормативно-правова база магістерської роботи включає в себе законодавчі та нормативні акти, що визначають питання формування фінансової безпеки держави.

Інформаційною основою роботи є наукові праці, періодичні джерела, Інтернет ресурси.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1 Поняття національної економічної безпеки

Сучасна наукова думка має декілька підходів до визначення сутності поняття національної економічної безпеки та його змістовного наповнення. Законодавча база України, а саме Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. [35] визначає національну безпеку України «...як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз».

Згідно з сайтом Вікіпедії: «...економічна безпека — стан економіки, при якому забезпечується досить високе і стійке економічне зростання; ефективне задоволення економічних потреб; контроль держави за рухом і використанням національних ресурсів; захист економічних інтересів країни на національному і міжнародному рівнях. Складова частина національної безпеки, її фундамент і матеріальна основа. Об'єктом економічної безпеки виступає як економічна система узята в цілому, так і її складові елементи: природні багатства, виробничі і невиробничі фонди, нерухомість, фінансові ресурси, людські ресурси, господарські структури, сім'я, особа. Економічна безпека — є складовою частиною національної безпеки [10]».

Одним із найбільш глибоких досліджень поняття «економічна безпека» можна вважати дослідження В. Третяк та Т. Гордієнко [40] які комплексно аналізують думки різних авторів, щодо трактування даної економічної категорії (рис.1.1) та обґрунтовують значущість економічної безпеки на різних рівнях економічного устрою (рис. 1.2). При цьому ключову увагу вони приділяють питанням забезпечення економічної безпеки держави в умовах кризових явищ в економіці. До основних елементів забезпечення економічної безпеки автори

відносять: економічний, політичний, соціальний, екологічний, ресурсно-сировинний та фінансовий.

Рисунок 1.1 – Основні визначення категорії "економічна безпека" [40]

Рисунок 1.2 – Рівні економічної безпеки [40]

Одним із ключових факторів формування національної економічної безпеки є застосування сучасних інструментів, що мають характер фінансових відносин. застосування таких інструментів, пов'язано із забезпеченням фінансової безпеки держави, як складової національної економічної безпеки.

Вікіпедія розуміє під фінансовою безпекою держави: «...захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки держави фінансовими ресурсами, здатність фінансової системи забезпечити ефективне функціонування економічної системи та стале економічне зростання [41]».

Теоретико-методичні засади управління фінансовою безпекою наведені також в працях науковців Сумського державного університету [42, 37, 44, 20, 4, 38, 43, 27, 23, 39, 30, 9, 18, 17, 12, 13, 1, 11, 2, 16, 15, 21].

Розглядаючи інтерес сучасних науковців до визначення цих понять скористаємося можливостями програми Google Trends. Цей інструмент дослідження дозволяє порівнювати частоту пошукових запитів інформації щодо використання термінів: «економічна безпека» та «фінансова безпека» (рис. 1.3).

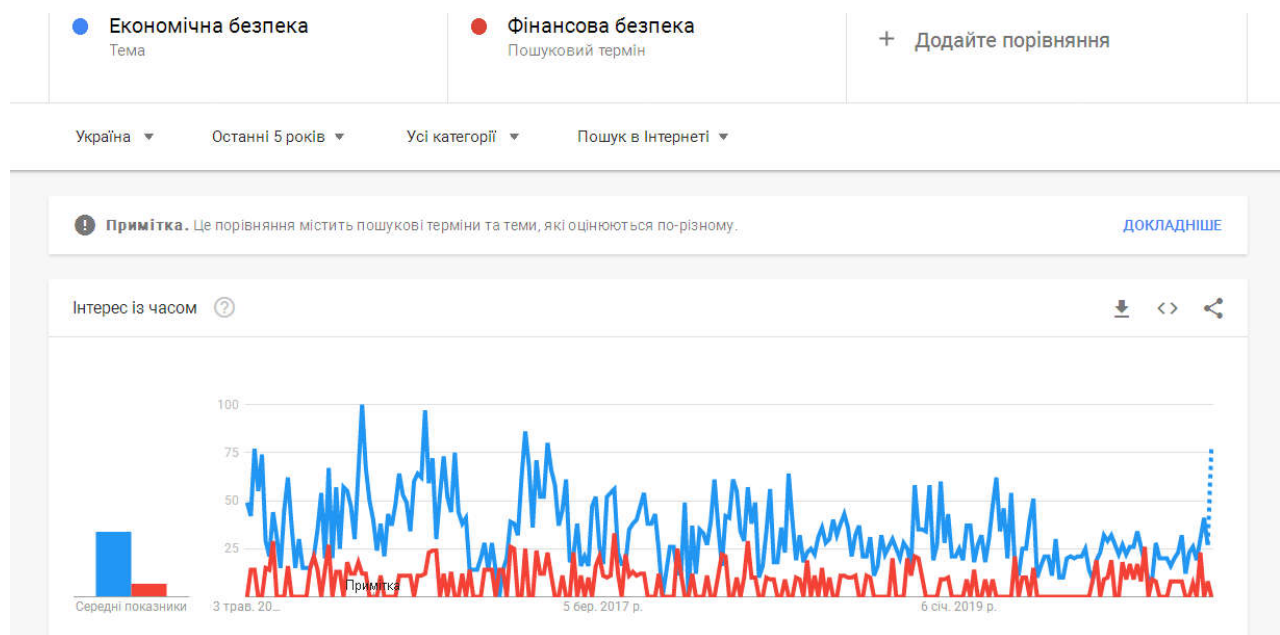

Рисунок 1.3 – Частота застосування термінів «економічна безпека» та «фінансова безпека» в Україні [авторська розробка].

Як видно з рисунку 1.3 сучасні наукові дослідження мають більше спрямування на вирішення проблем економічної безпеки в цілому. Це і не дивно, адже фінансова безпека є лише складовою загальної національної економічної безпеки.

Проблема фінансової безпеки має комплексний характер. Вона породжується багато в чому викликами з боку транснаціональної економіки, яка змінює конфігурацію економічних і політичних відносин. У той же час проблема фінансової безпеки - це та внутрішня проблема, в основі якої лежать помилки в економічній політиці держави, зловживання з боку державної влади, відсутність правової культури і у представників бізнесу, і у представників інших соціальних груп, ослаблення соціальної солідарності. Тому повне забезпечення фінансової безпеки можливо не тільки на шляху протистояння зовнішнім викликам, а й за умови комплексного вирішення соціально значущих внутрішніх проблем, пов'язаних з удосконаленням державного управління, подоланням дефіциту довіри як на інституціональному, так і міжособистісному рівні, формуванням соціально відповідального бізнесу і сприятливих умов для розвитку національної економіки.

1.2 Фактори, що формують забезпечення національної економічної безпеки

Довгостроковий характер національної стратегії економічної безпеки вимагає не тільки вираження в ній остаточних цілей, але і виділення етапів їх досягнення. При цьому серйозність сьогоденної кризи і відмінності загроз роблять необхідним концентрацію зацікавленості на першорядних заходах. Побудова стратегії економічної безпеки, додача їй нормативного характеру в процесі прийняття суспільно-політичних і господарських відповідей, включення в механізм регулювання суспільними процесами.

Вироблення концепції економічної безпеки постійно ґрунтується на найтонші довготривалі національно-державні інтереси. Так як вона міцно пов'язана з уявленнями про майбутнє держави, про ту соціально-економічну моделі, яка формується в результаті трапляються змін і позначається в ролі соціального стандарту. Тільки в даному випадку положення економічної безпеки та заходи

щодо її звершення знаходять свою цінність, стають дієвим початком масової свідомості.

Забезпечення фінансової та економічної безпеки країни вимагає припинення практики втечі капіталів, що є однією з найбільш сильних внутрішніх загроз економічній безпеці країни в цілому. В основі втечі капіталів знаходиться вкрай низький рівень довіри до національної валюти при високому рівні інфляції, специфіка економічної і політичної системи. Таким чином, проблема фінансової безпеки ув'язується з більш широким комплексом проблем, зумовлених не тільки глобалізаційними процесами, а й внутрішніми проблемами країни. Факторами, що сприяють до ризиків фінансової безпеки, виступають також зростання зовнішнього державного боргу, зайва відкритість економіки. Подолання цієї загрози не означає прагнення до закритості країни, але має на увазі раціональне поєднання відкритості із захистом власних національних інтересів, умінням грамотно відстоювати ці інтереси на міжнародній арені.

Неможливо не визнати важливість забезпечення фінансової безпеки окремих господарюючих суб'єктів, оскільки їх фінансова спроможність є фактором спроможності національної фінансової системи в цілому. Разом з тим з точки зору безпеки держави і суспільства визначальним є макрорівень, з яким зв'язується захищеність сфери публічних фінансів. Фінансову безпеку на макрорівні слід пов'язувати в першу чергу з фінансовою стійкістю держав, адже втрата останніми фінансової спроможності пов'язана з їх нездатністю забезпечувати фінансування заходів оборони і безпеки, неможливістю покривати нагальні економічні та соціальні витрати. У свою чергу, це створює реальну загрозу для безпеки влади і суспільства.

Як зазначають Кириленко О. П., Стащук О. В. «... сучасна парадигма визначення фінансової безпеки полягає у таких аспектах її трактування:

– монетарному (кількісному), що передбачає можливість оцінки рівня фінансової безпеки країни, регіону, суб'єктів підприємницької діяльності на основі ретроспективного дослідження результатів їх фінансово-господарської діяльності, а також на основі аналізу рівня достатності фінансових ресурсів підп-

риємств, регіонів і держави. Таке оцінювання є підґрунтям для визначення рівня фінансової безпеки у перспективних періодах;

– немонетарному (якісному), що передбачає ідентифікацію основних чинників впливу (загроз) на стан фінансової безпеки з метою диверсифікації ризиків фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання та своєчасного реагування в умовах динамічного ринкового середовища [24]».

Окреслені рівні фінансової безпеки перебувають у нерозривному зв'язку і обумовлюють одна одну. Так, фінансової безпеки економічних агентів загрожують різні фінансові ризики, виникнення яких найчастіше обумовлено наявністю проблем у секторі публічних фінансів, що додатково вказує на системний характер фінансової безпеки. У свою чергу, приватний сектор економіки, створюючи національне багатство, повинен забезпечувати і прийнятний рівень участі у фінансуванні загальних витрат за допомогою сплати податків та інших обов'язкових платежів. В іншому випадку виникнуть проблеми з формуванням доходів бюджетної системи. Таким чином, одним з принципових моментів при побудові ефективної системи фінансової безпеки є проблема досягнення оптимального співвідношення двох станів - фінансової безпеки держави в цілому (макрорівень) при одночасній фінансової безпеки конкретних господарюючих суб'єктів (мікрорівень).

2 ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1 Складові формування фінансової безпеки

Важливою складовою економічної безпеки є фінансова безпека держави, яка визначається наступними факторами:

- особливостями формування бюджетів різних рівнів бюджетної системи;
- станом платіжного балансу країни;
- створенням умов стійкого функціонування фінансової системи країни, що запобігають виникненню фінансової кризи, дефолту, деструкцію фінансових потоків.

Кінцевою метою фінансової безпеки є: макроекономічна збалансованість і стабільність; стійкість платіжної системи; нейтралізація впливу світових криз і тіньових операцій на соціально-економічний розвиток країни; запобігання фінансових злочинів і правопорушень (відмивання доходів, отриманих незаконним шляхом); тверда національна валюта; профіцит бюджету країни

...фінансова безпека - це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни. Аналізуючи сучасні загрози фінансовій безпеці України можна виділити високий рівень зовнішньої заборгованості, високу вартості банківських кредитів, значний рівень доларизації економіки, зростання тіньового сектору, негативне сальдо платіжного балансу [3]».

Згідно Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: «...фінансова безпека - це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків

та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни. Фінансова безпека, у свою чергу, має такі складові:

- банківська безпека - це рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування;

- безпека небанківського фінансового сектору - це рівень розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах;

- боргова безпека - відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі;

- бюджетна безпека - це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції;

- валютна безпека - це стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках;

- грошово-кредитна безпека - це стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки [34]».

Кожна з наведених складових безпеки має свої показники та індикатори.

2.2 Індикатори складових фінансової безпеки

Першою зі складових фінансової безпеки є банківська безпека. саме банківський сектор є основним джерелом фінансових ресурсів суб'єктів господарювання і від його стабільної роботи залежить фінансова безпека грошово-кредитного сектору в цілому. Схематично індикатори банківської безпеки наведені на рисунку 2.1.

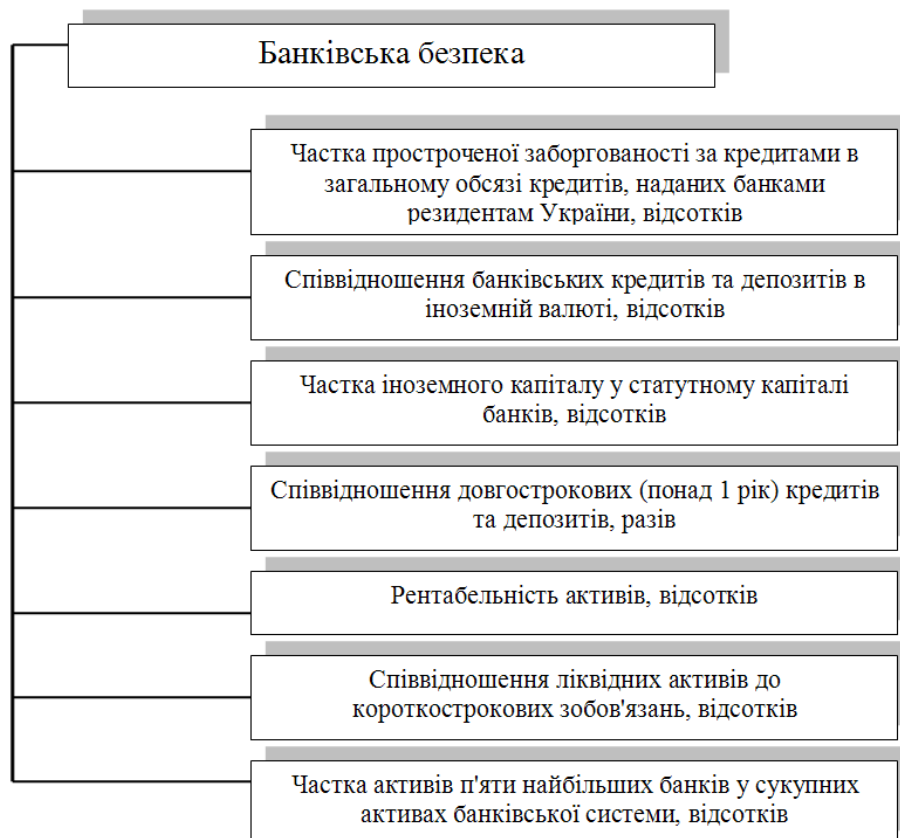

Рисунок 2.1 – Індикатори банківської безпеки [34]

Одним з показників, що характеризують стан безпеки банківської системи є кількість банківських установ в країні у т.ч. з іноземним капіталом. Динаміка кількості банківських установ в Україні наведена на рисунку 2.2. Як видно з рисунку за період з 2013 року їх кількість значно скоротилась через фінансову кризу. Таким чином збільшилась стійкість банківської системи, через вихід з ринку ненадійних банківських установ. Разом з тим кількість банківських уста-

нов з іноземним капіталом майже не змінилась, що свідчить про збільшення рівня банківської безпеки.

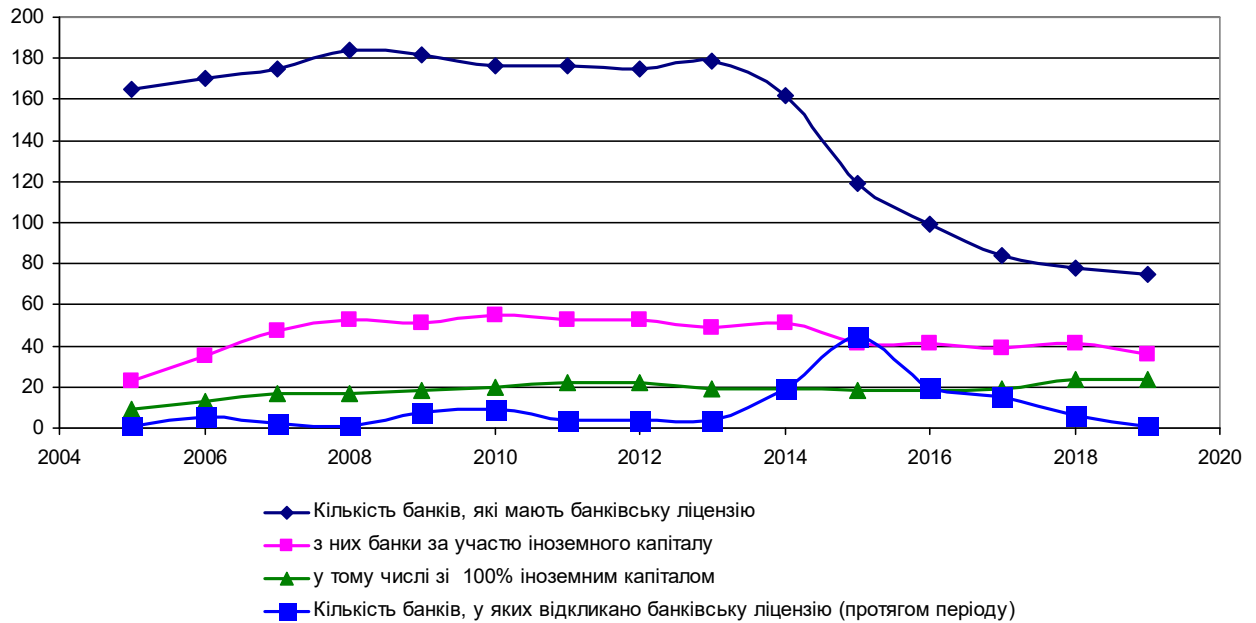

Рисунок 2.2 – Кількість банківських установ в Україні [6]

На рисунку 2.3 наведено динаміку зміни обсягів депозитних та кредитних операцій комерційних банків, а на рисунку 2.4 динаміку зміни співвідношення довгострокових кредитів та депозитів, що є одним з основних індикаторів банківської безпеки.

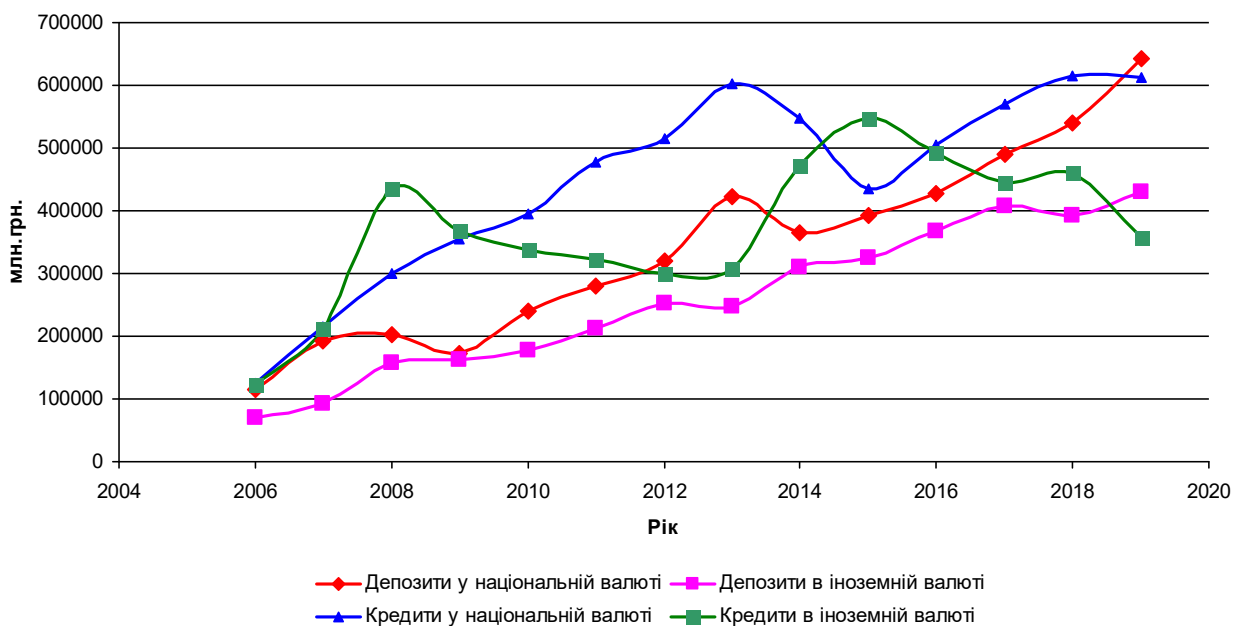

Рисунок 2.3 – Динаміка банківських депозитів та кредитів [6].

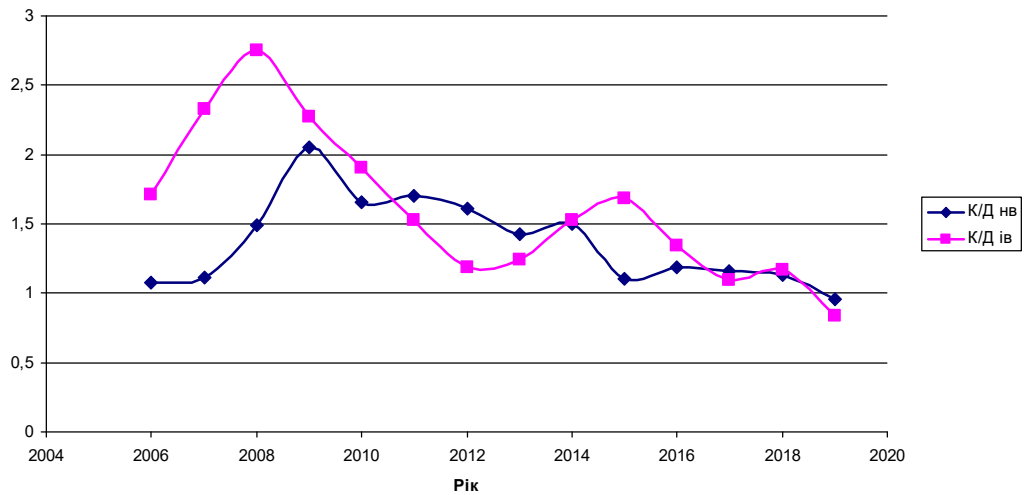
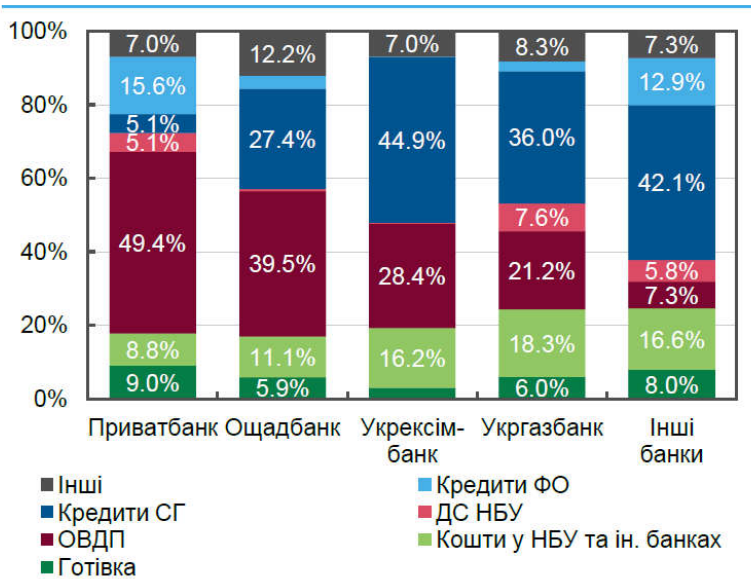

Рисунок 2.4 – Співвідношення довгострокових кредитів та депозитів в національній та іноземній валютах [авторська розробка]

Рисунок 2.4 наочно відображає стан банківської безпеки, який погіршувався під час кризових явищ 2008 та 2014 року. В останні періоди цей індикатор має тенденцію до зменшення, що позитивно характеризує стан банківської безпеки в системі фінансової безпеки держави.

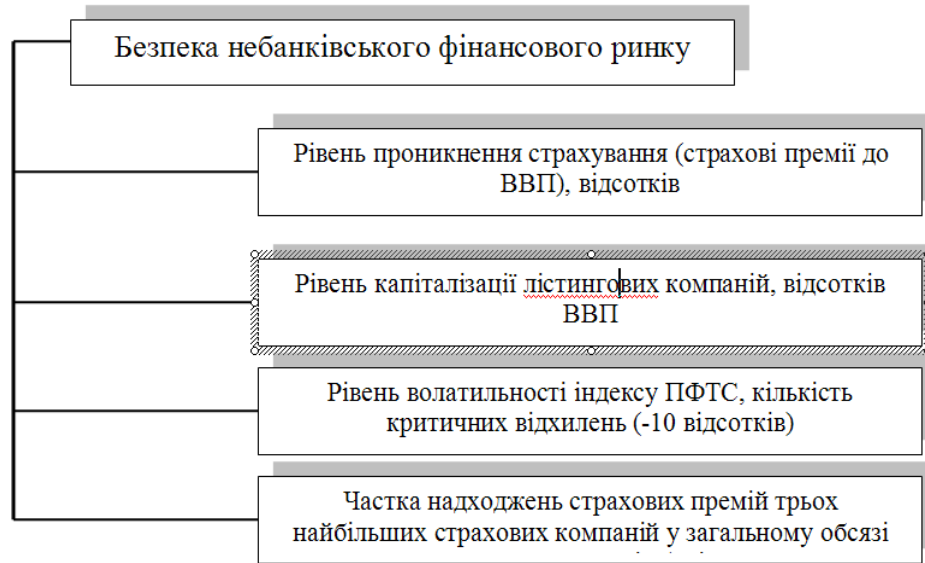
Аналізуючи структуру чистих активів банків (рис. 2.5) можна побачити досить значне різноманіття структури портфелю активів різних фінансових установ.

Джерело: НБУ.

Рисунок 2.5 – Структура чистих активів банків

Індикатори безпеки небанківського фінансового ринку наведено на рисунку 2.6. Їх всього чотири і вони характеризують стан небанківського фінансового ринку з позиції його впливу на рівень фінансової безпеки.

Рисунки 2.6 – Індикатори безпеки небанківського фінансового ринку

Динаміка розвитку страхового ринку наведена в таблиці 2.1, а волатильність індексу ПФТС за останній рік наведена на рисунку 2.7.

Таблиця 2.1 – Динаміка розвитку страхового ринку

	2017	2018	2019	Темпи приросту	
				2018/ 2017	2019/ 2018
				%	%
Кількість договорів страхування, укладених протягом звітного періоду, тис. одиниць					
Кількість договорів, крім договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті, у тому числі:					
70 658,2	77 495,0	80 271,1	9,7	3,6	
- зі страховальниками-фізичними особами	66 915,2	72 460,2	73 440,1	8,3	1,4
Кількість договорів з обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті	114 824,7	123 582,5	116 652,6	7,6	-5,6
Страхова діяльність, млн грн					
Валові страхові премії, у тому числі:	43 431,8	49 367,5	53 001,2	13,7	7,4
зі страхування життя	2 913,7	3 906,1	4 624,0	34,1	18,4
Валові страхові виплати, у тому числі:	10 536,8	12 863,4	14 338,3	22,1	11,5
зі страхування життя	556,3	704,9	575,9	26,7	-18,3
Рівень валових виплат, %	24,3%	26,1%	27,1%	-	-
Чисті страхові премії	28 494,4	34 424,3	39 586,0	20,8	15,0
Чисті страхові виплати	10 256,8	12 432,6	14 040,5	21,2	12,9
Рівень чистих виплат, %	36,0%	36,1%	35,5%	-	-

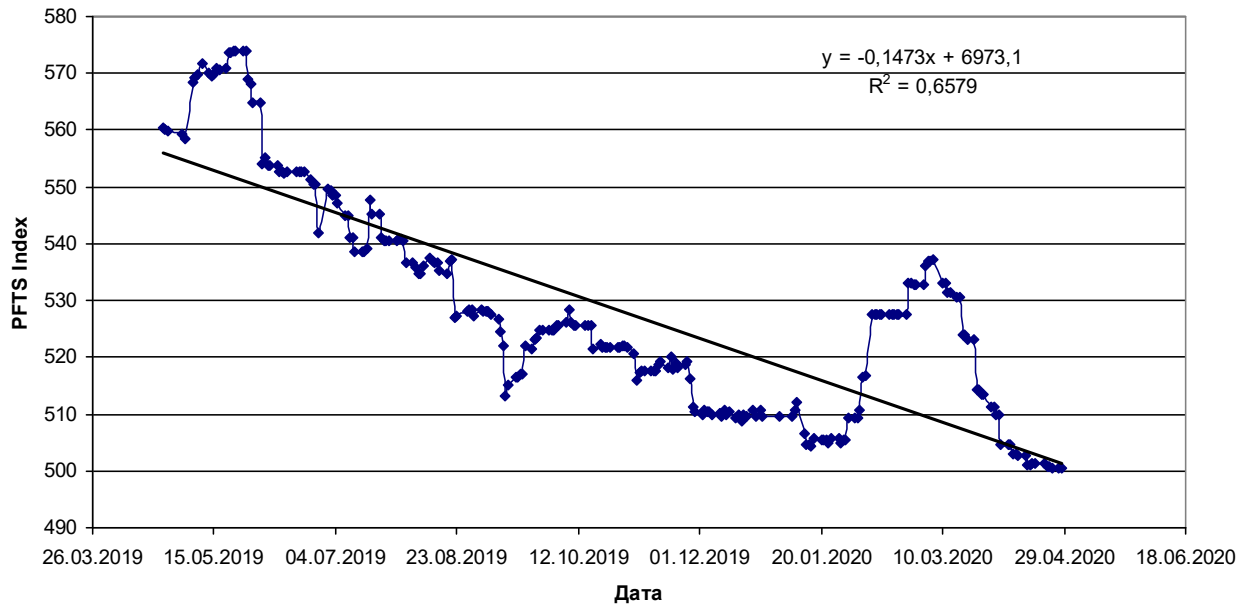

Рисунок 2.7 – Волатильність індексу ПФТС за останній рік [31]

Дані індикатори сигналізують про недостатній рівень безпеки небанківського фінансового ринку. Так, динаміка страхових премій, хоча і є позитивною, має незначні темпи приросту, що співставні з рівнями інфляції. Це говорить про слабкий розвиток фінансового небанківського ринку. Індекс ПФТС за останній рік має доволі значку волатильність, і загальний тренд на зменшення, що також сигналізує про зменшення рівня фінансової безпеки.

Наступною групою індикаторів, що визначають рівень фінансової безпеки є індикатори боргової безпеки (рис. 2.8). Бюджетний кодекс України визначає, що: «...державний борг – це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [3]».

На сьогоднішній день в ряді країн спостерігається тенденція до значного зростання державного боргу, в тому числі збільшення частки державного боргу, що припадає на іноземних кредиторів, тобто зовнішнього боргу. Це привід для серйозного занепокоєння урядів держав, оскільки від збалансованості обсягу державного боргу (як внутрішнього, так і зовнішнього) залежить стан національної безпеки країни.

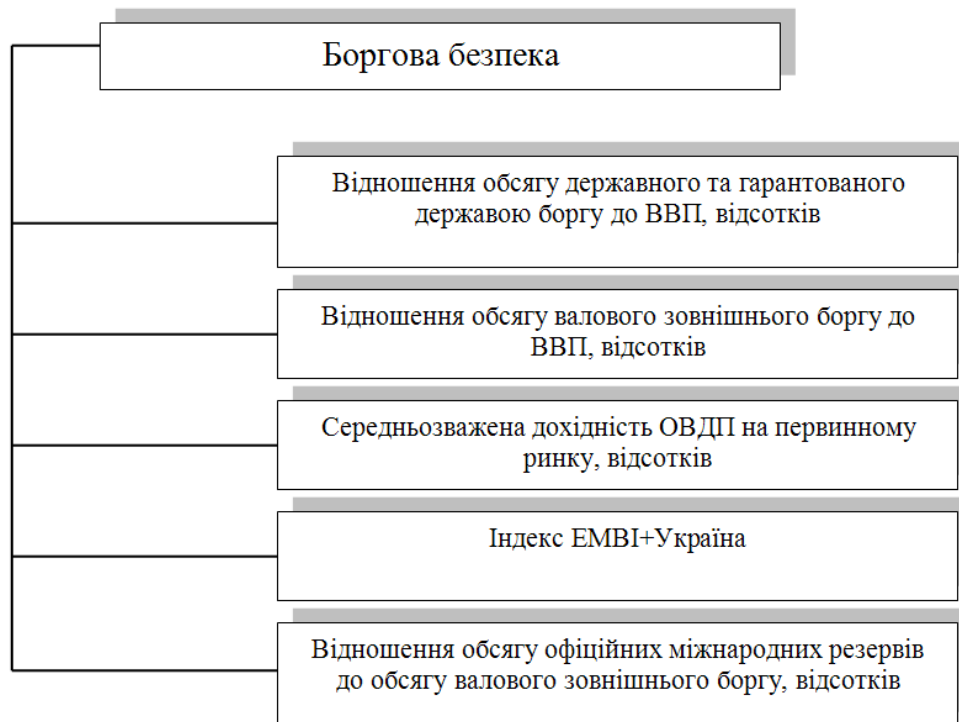

Рисунок 2.8 – Індикатори боргової безпеки

Статистичні дані, що обсягів державного та гарантованого державою боргу наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Обсяги державного та гарантованого державою боргу [7]

	31.12.2015	31.12.2016	31.12.2017	31.12.2018	31.12.2019	31.03.2020
<i>мільярд. дол. США</i>						
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	65,51	70,97	76,31	78,32	84,37	80,38
Державний борг	55,59	60,71	65,33	67,19	74,36	70,87
Внутрішній борг	21,17	24,66	26,84	27,49	35,02	30,53
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	21,06	24,57	26,76	27,41	34,93	30,46
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	0,11	0,09	0,08	0,08	0,09	0,07
Зовнішній борг	34,43	36,05	38,49	39,70	39,34	40,34
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	14,06	13,68	14,52	13,39	12,34	12,20
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	1,36	1,68	1,76	1,73	1,63	1,48
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	0,00	0,00	0,00	0,40	1,41	1,35
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	17,30	19,04	20,47	22,47	22,27	23,64
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	1,70	1,65	1,75	1,71	1,70	1,68
Гарантований державою борг	9,91	10,26	10,98	11,13	10,00	9,51
Внутрішній борг	0,89	0,70	0,48	0,37	0,39	0,39
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	0,68	0,59	0,32	0,22	0,18	0,20
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	0,21	0,12	0,16	0,16	0,22	0,19
3. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Зовнішній борг	9,02	9,56	10,50	10,76	9,61	9,12

Як видно з таблиці за останній рік розміри державного та гарантованого державою боргу дещо зменшились, що позитивно характеризує рівень боргової безпеки та фінансової безпеки в цілому.

Розглядаючи середньозважену дохідність ОВДП (рис. 2.9) можна зробити висновок про її поступове зменшення.

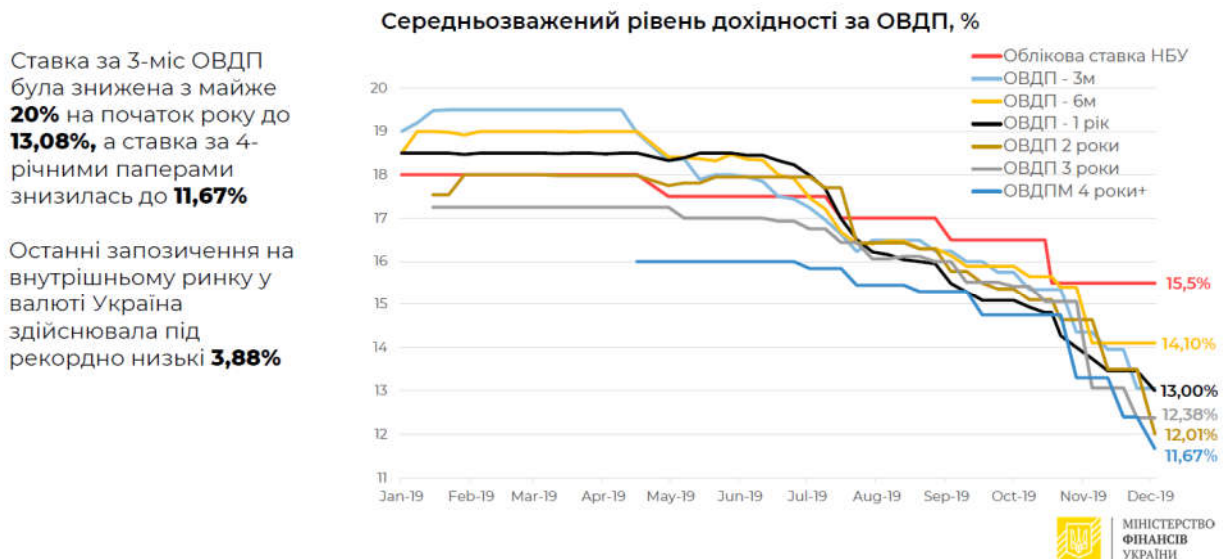

Рисунок 2.9 – Дохідність ОВДП за останній рік [28]

В сфері управління державним боргом можна не відзначити проблеми якості бюджетного планування та управління державними запозиченнями, розподілу повноважень у сфері управління держборгом, недостатньою інформаційної відкритості та прозорості державної боргової політики.

Наступна складова фінансової безпеки це бюджетна безпека. Вона також містить 4 індикатори (рис. 2.10). Бюджетна безпека досягається через комплекс інструментів і механізмів, заснованих на бюджетних нормах і правилах діючої правової бази, а також шляхом фінансування бюджетних витрат. У свою чергу, бюджетне фінансування є основним джерелом формування доходів організацій, що здійснюють діяльність в бюджетній сфері, виконують державне завдання. Якість послуг, що надаються бюджетними організаціями впливає на ефективність бюджетних витрат і задоволення потреб населення і держави.

Рисунок 2.10 – Індикатори бюджетної безпеки

У таблиці 2.3 наведено складові індикаторів бюджетної безпеки України за останні роки. Як зазначає сайт Мінфін: «...дефіцит бюджету – явище майже постійне в економіці кожної держави. В Україні це явище хронічне. Для населення наявність дефіциту має опосередковане значення, але воно бере участь в поверненні залучених для покриття дефіциту коштів шляхом сплати податків [8]».

Таблиця 2.3 – Виконання державного бюджету України з 2008 по 2020 рр. (млн. грн.)

	Доходи		Видатки		Кредитування		Сальдо	
		% ВВП		% ВВП		% ВВП	(дефіцит бюджету)	% ВВП
2008	231686,3	24.44	241454,5	25.47	2732,5	0.29	-12500,7	-1.32%
2009	209700,3	22.96	242437,2	26.54	2780,3	0.30	-35517,2	-3.89%
2010	240615,2	22.23	303588,7	28.04	1292,0	0.12	-64265,5	-5.94%
2011	314616,9	23.90	333459,5	25.33	4715,0	0.36	-23557,6	-1.79%
2012	346054,0	24.58	395681,5	28.08	3817,7	0.27	-53445,2	-3.79%
2013	339180,3	23.31	403403,2	27.73	484,7	0.03	-64707,6	-4.45%
2014	357084,2	22.79	430217,8	27.46	4919,3	0.31	-78052,8	-4.98%
2015	534694,8	27.01	576911,4	29.14	2950,9	0.15	-45167,5	-2.28%
2016	616274,8	25.86	684743,4	28.73	1661,6	0.07	-70130,2	-2.94%
2017	793265,0	26.59	839243,7	28.13	1870,9	0.06	-47849,6	-1.60%
2018	928108,3	26.08	985842,0	27.70	1514,3	0.04	-59247,9	-1.66%
2019	998278,9	25.12	1072891,5	26.99	3437,0	0.09	-78049,5	-1.96%

Як видно з таблиці найбільшим був дефіцит державного бюджету у період після кризових явищ 2008-09 років та 2013-14 років.

Суттєвою складовою фінансової безпеки є валютна безпека, індикатори якої наведено на рисунку 2.11.

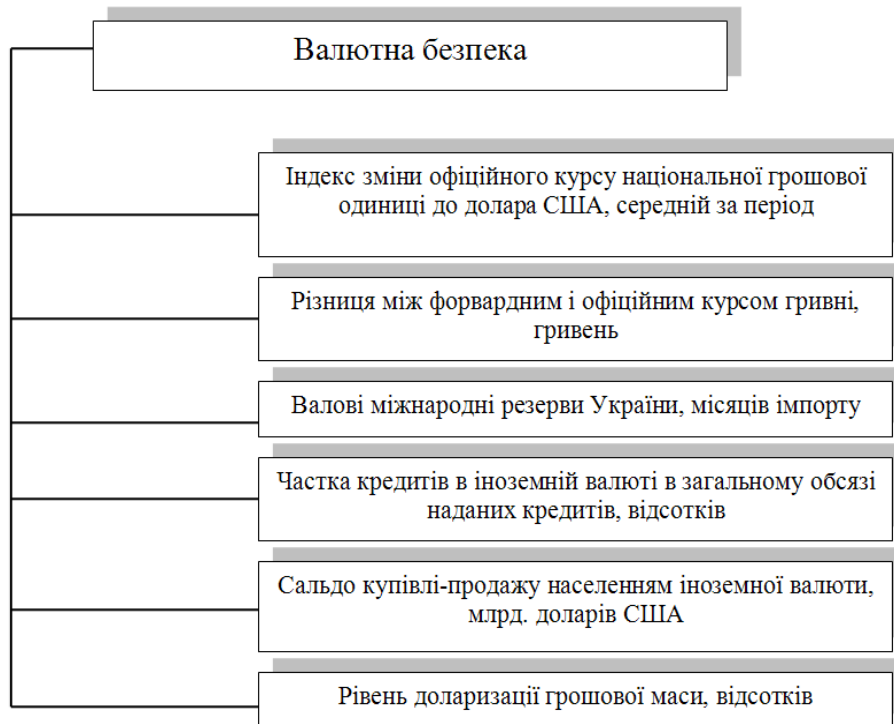

Рисунок 2.11 – Індикатори валютної безпеки

Аналізуючи зміни курсу національної валюти за останній рік (рис. 2.12) можна відзначити її високу волатильність, яка пов'язана із загальносвітовою пандемічною кризою, борговою політикою України, настроями населення.

Рисунок 2.12 – Динаміка курсу гривні до долара США [25]

Остання група індикаторів фінансової безпеки представляє собою показники грошово-кредитної безпеки (рис. 2.13). Статистичні дані, щодо грошових агрегатів в Україні подана в таблиці 2.4.

Рисунок 2.13 – Індикатори грошово-кредитної безпеки

Таблиця 2.4 – грошові агрегати в Україні

Період	МЗ ²							Зобов'язання, що не включаються в МЗ ³	Акції та інші форми участі в капіталі ⁴	Інші статті (чисті) ⁵	Чисті зовнішні активи ⁵	Внутрішній кредит ⁶
	усього	М2										
		усього	М1			М2–М1	М3–М2					
усього	М0		М1–М0	7	8							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
залишки коштів на кінець періоду, млн грн												
2008	515 727	512 527	225 127	154 759	70 369	287 400	3 200	1 922	233 751	–5 361	–32 393	778 432
2009	487 298	484 772	233 748	157 029	76 719	251 023	2 526	447	250 931	69 831	–667	809 174
2010	597 872	596 841	289 894	182 990	106 904	306 947	1 031	208	277 972	83 402	98 909	860 545
2011	685 515	681 801	311 047	192 665	118 382	370 754	3 714	160	289 111	89 715	97 929	966 570
2012	773 199	771 126	323 225	203 245	119 980	447 901	2 072	141	299 326	60 933	98 006	1 035 593
2013	908 994	906 236	383 821	237 777	146 044	522 416	2 758	189	300 224	59 286	62 850	1 205 843
2014	956 728	955 349	435 475	282 947	152 528	519 874	1 379	209	356 060	147 670	–52 036	1 512 703
2015	994 062	993 812	472 217	282 673	189 544	521 594	250	635	323 097	234 386	45 773	1 506 408
2016	1 102 700	1 102 391	529 928	314 392	215 536	572 463	309	565	355 811	346 357	129 246	1 676 188
2017	1 208 859	1 208 557	601 631	332 546	269 085	606 926	302	324	396 669	372 925	229 221	1 749 556
2018	1 277 635	1 273 772	671 285	363 629	307 656	602 487	3 864	395	382 350	418 447	276 522	1 802 305
2019	1 438 311	1 435 221	770 043	384 366	385 677	665 178	3 090	622	354 396	336 338	480 669	1 648 997
2020												
січень	1 465 639	1 462 446	759 774	370 122	389 652	702 672	3 193	6 483	388 488	334 483	560 587	1 634 507
лютий	1 476 790	1 473 899	769 790	374 268	395 522	704 109	2 891	8 338	394 081	342 731	578 707	1 643 233
березень	1 517 118	1 513 997	762 114	389 290	372 824	751 883	3 121	8 479	411 499	355 340	620 229	1 672 208

Підводячи підсумки дослідження індикаторів фінансової безпеки можна сказати, що порушення одного з індикаторів саме по собі не означає загрози економічній безпеці в цілому, однак відхилення групи критеріїв від нормального значення - тривожний сигнал, що вимагає глибокого аналізу економічних процесів. Тому система фінансових індикаторів повинна бути об'єктом постійного і пильної уваги.

Фінансове забезпечення є лише одним з аспектів стратегії розвитку економіки. Для розвитку економіки потрібні інститути, що формують і реалізують стратегію розвитку. Стратегія розвитку повинна спиратися на розвиток інфраструктури і перегляд законодавства. Вкладення в інфраструктуру знижують витрати розвитку бізнесу, збільшують прибуток і податкові надходження. Право і практика його застосування можуть, як стимулювати створення доданої вартості, так і перешкоджати цьому.

3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

3.1 Передумови формування ефективної системи фінансової безпеки

Виділяють кілька факторів, що визначають рівень фінансової безпеки будь-якої держави:

Фактор 1 - рівень фінансової незалежності від зовнішньої фінансової допомоги, наданої міжнародними фінансовими установами, економічними угрупованнями, урядами окремих країн, обсягів іноземних інвестицій в національну економіку;

Фактор 2 - характер проведеної державою внутрішньої і зовнішньої фінансово-кредитної політики;

Фактор 3 - наявність позитивного політичного клімату в країні;

Фактор 4 - рівень забезпеченості функціонування фінансової сфери законодавчими та нормативно-правовими документами.

Для оцінки рівня фінансової безпеки держави на сучасному етапі розвитку економіки використовуються наступні методи:

- спостереження основних макроекономічних показників і порівняння їх із граничними значеннями;

- оцінка темпів економічного зростання країни за основними макроекономічними показниками і динаміці їх зміни;

- методи експертної оцінки, які служать для опису кількісних і якісних характеристик досліджуваних процесів;

- методи оптимізації (використовуються, як правило, при аналітичному описі досліджуваних процесів для синтезу будь-якого одного обраного критерію фінансової безпеки).

Для визначення рівня фінансової безпеки держави проводиться порівняння фактичних даних з нормативними параметрами, які є обґрунтованими з нау-

кової точки зору і прийнятими на державному рівні. В якості таких параметрів розглядаються порогові значення індикаторів фінансової безпеки держави.

Необхідно відзначити, що першорядне значення в забезпеченні фінансової безпеки країни в цілому мають ефективність проведеної бюджетної, податкової та грошово-кредитної політики, де ключовим фактором виступає ступінь державної участі в кожній із сфер фінансової та кредитної систем. Державні і муніципальні фінанси можна розглядати як об'єкт прямого управління і впливу з боку держави. Також держава зобов'язана створювати умови для стабільного фінансового стану господарських систем реального сектора економіки, в сфері фінансового ринку і міжнародних фінансів. Таким чином, для збільшення потенціалу забезпечення фінансової безпеки держави необхідно розглядати всі виникаючі в фінансово-кредитній системі країни протиріччя і негативні явища, виявляти особливості їх прояву в кожній зі сфер фінансових відносин.

Умови забезпечення фінансової безпеки держави для кожної сфери фінансово-кредитної системи різні, а можливості держави щодо здійснення управління в цілому обмежені, оскільки в управлінні кожної зі сфер фінансової та кредитної систем країни може бути задіяно лише певну кількість функцій.

Забезпечення національної безпеки в області економічного зростання ставить перед країною амбітні завдання по досягненню економічної безпеки і створення умов для розвитку особистості, переходу економіки на новий рівень технологічного розвитку та успішного протистояння впливу внутрішніх та зовнішніх загроз. Це, в свою чергу, обумовлює необхідність наявності в країні нормальних умов для формування, розподілу і переміщення капіталу без загрози виникнення додаткових ризиків.

Формування комплексної системи індикаторів фінансової безпеки, що мають адекватно розраховані порогові значення, надзвичайно важливо з точки зору можливості завчасної детермінації небезпеку і наростання кризових явищ в економіці. Як підкреслюють фахівці, найвищий ступінь безпеки досягається за умови, що весь комплекс показників перебуває в межах допустимих меж своїх порогових значень, а порогові значення одного показника досягаються не на

шкоду іншим. При порушенні порогових значень фінансової безпеки національна економіка втрачає здатність до розширеного відтворення через виникнення гальмують її чинників.

Таким чином, з метою реалізації національних інтересів держави у сфері фінансової та економічної безпеки, необхідно не просто керуватися цільовими орієнтирами або окремими авторськими методиками визначення стану фінансової сфери, але на державному рівні розробити комплексну систему індикаторів фінансової безпеки країни та їх порогових значень, які будуть своєчасно сигналізувати про необхідність застосування тих чи інших економічних інструментів. Подібна система індикаторів сприятиме можливості своєчасної стабілізації фінансово-економічних відносин, а при зародженні в них негативних тенденцій допоможе нівелювати їх наслідки.

ВИСНОВКИ

Для досягнення фінансової стійкості в Україні необхідно забезпечити зниження банківських ставок, формування стійкості національної валюти. Також необхідно приділити особливу увагу інноваційному розвитку технологічної бази, удосконалення діяльності пріоритетних галузей економіки - галузей з високою доданою вартістю, що відносяться до реального сектору національної економіки. Ці заходи дозволять сформувати сприятливу ділове середовище, підвищити інвестиційну привабливість України і в цілому - зміцнити національну безпеку нашої країни, досягти і закріпити за собою титул лідируючої світової держави.

До основних ризиків у сфері фінансової безпеки відносяться: світові фінансові кризи, вивезення капіталу в офшорні зони, тіньова економіка та корупція, нераціональне використання коштів, а також розкрадання бюджетних коштів. Найбільшу небезпеку для держави представляють її внутрішні загрози. Тривалі внутрішні загрози без проведення будь-яких ефективних заходів в економічній політиці робить країну менш захищеною і вразливою перед зовнішніми загрозами.

Це пояснюється наступними причинами:

- внутрішні загрози в економічній і фінансовій сфері заважають державі відстоювати і підтримувати свій статус на політичній арені світу;
- слабкість в економічній сфері держави перетворює населення в заручницю міжнародних фінансових організацій, тому що бюджет країни не може функціонувати повноцінно, ефективно і виконувати соціальні функції;
- виникає залежність від імпорту, так як вітчизняні товаровиробники повністю задовольнити потреби населення не можуть;
- держава втрачає можливість проводити активну зовнішню політику (завоювання нових торгових ринків, вплив на політику міжнародних організацій).

Найважливіші загрози економічній безпеці України динамічні, схильні до впливу численних факторів, а також не завжди виражаються у відкритій формі.

Для їх ліквідації потрібне проведення продуманої, законодавчо підкріпленої і добре організованою на різних адміністративних рівнях державної політики, обов'язково включає в себе головний аспект - стратегію про безпеку, розраховану на довгострокову перспективу. Виявлення загроз на ранній стадії за допомогою різних методів і механізмів, розроблених і впроваджених в рамках державної політики, дозволяє з найменшими ризиками досягти їх повного усунення і, таким чином, забезпечити економічну безпеку України.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Zakharkin O. Zakharkina L. Enterprise's innovation development strategy substantiation and its aims. *Економічний часопис-XXI*. 2014. № 7–8(1). С. 76–79.
2. Zakharkin, O., Zakharkina, L., & Antoniuk, N. (2017). A comparative analysis of stock market volatility depending on investment time horizon. *Economic Annals-XXI*, 167(9-10), 49-52.
3. Бюджетний Кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
4. Вартісно-орієнтоване управління підприємствами на основі стейкхолдерського підходу [Текст] : звіт про НДР (остаточний) / кер. О.О. Захаркін. - Суми : СумДУ, 2018. - 79 с.
5. Васильєва Т.А., Захаркін О.О., Захаркіна Л.С. Напрями трансформації бюджетної політики в контексті забезпечення фінансової безпеки України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*, 2018. № 2 (14). С. 7-12.
6. Грошово-кредитна статистика / Сайт Національного банку України. — URL: <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https://bank.gov.ua/files/3.2-Deposits.xls>.
7. Державний борг та гарантований державою борг. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovaniy-derzhavju-borg>.
8. Державний бюджет України. *Мінфін* : веб-сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>.
9. Дослідження кон'юктури інвестиційного ринку України : звіт про НДР (заключний) / Кер. І.В. Кобушко. - Суми : СумДУ, 2011. - 114 с. URL : <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/27284>.
10. Економічна безпека. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0.

11. Захаркін О. О. Оцінка ризикостійкості підприємства при управлінні його інноваційним розвитком. *Економічний простір*. 2015. № 98. С. 165-176.
12. Захаркін О. О. Порівняльна характеристика концепцій управління підприємством в системі його інноваційної діяльності. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2014. № 4. С. 53–59.
13. Захаркін О. О. Роль інновацій у нарощенні вартості українських підприємств. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2014. №3. С. 90–101.
14. Захаркін О. О. Харченко М. О., Івахнова А. Л. Оцінка інноваційного потенціалу підприємств у контексті інноваційного розвитку регіонів. *Механізм регулювання економіки*. 2012. №4. С. 216-221.
15. Захаркін О. О. Харченко М. О. , Івахнова А. Л. Оцінка інноваційного потенціалу підприємств у контексті інноваційного розвитку регіонів. *Механізм регулювання економіки*. 2012. №4. С. 216–221.
16. Захаркін О. О. Фактори формування вартості в контексті вартісно-орієнтованого підходу управління підприємством. *Бізнес Інформ*. 2014. №7. С. 208–214.
17. Захаркін О.О. Еколого-економічна оцінка технологічних рішень в машинобудуванні: автореф. дис. канд. екон. наук : спец. 08.08.01 «Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища» / О.О. Захаркін. - Суми, 2003. - 22 с.
18. Захаркін О.О. Мякота Т.С. Шляхи оптимізації споживчого кредитування в Україні в умовах фінансово-економічної кризи. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць*. 2010. № 1 (8). С. 79-84.
19. Захаркін О.О. Оцінка впливу рівня інноваційної активності підприємств на їх фінансово-економічні результати [Текст] / О.О. Захаркін, М.В. Костель, Л.С. Захаркіна // *Актуальні проблеми економіки*. – 2015. – № 8 (170). – С. 427–441.

20. Захаркін, О.О. Вартісно-орієнтоване управління інноваційною діяльністю підприємств: методологічні засади, світовий та вітчизняний досвід [Текст] : монографія / О.О. Захаркін. - Суми: СумДУ, 2015. - 400 с.
21. Захаркіна Л. С. Система стратегічного планування інноваційного розвитку підприємств. *Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ*. – 2009. № 4 (20). С.73–76.
22. Івашко О. Фінансова безпека України в умовах кризових явищ в економіці. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, 2015. № 2. С. 61–66.
23. Інвестиційно-фінансові механізми еколого-орієнтованого розвитку регіонів [Текст] : звіт про НДР (заключний) / Кер. С.В. Похилько. - Суми : СумДУ, 2014. - 50 с. URL : <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/39515>.
24. Кириленко О. П., Стащук О. В. Оцінювання макроекономічних чинників формування фінансової безпеки України. *Світ фінансів* 2017. №2 (51). С. 7-16.
25. Курс долара на міжбанку. *Мінфін*: веб-сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>.
26. Лубкей Н. Аналіз стану боргової безпеки України на сучасному етапі. URL: <http://library.tneu.edu.ua>.
27. Механізми вартісно-орієнтованого управління підприємством [Текст]: звіт про НДР (заключний) / Кер. М.В. Костель. - Суми: СумДУ, 2015. - 84 с. URL : <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/53419>.
28. ОВДП. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/ovdp>.
29. Офіційний сайт Державної служби статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
30. Оцінка ефективності та оптимізація діяльності фінансових посередників = Еволюція процесу становлення та сучасні тенденції розвитку фінансового посередництва: звіт про НДР (проміжний)/ Кер.: П.М.Рубанов. - Суми: СумДУ, 2012. - 60 с. URL : <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/32640>.

31. Параметри ЦП Індексу ПФТС. URL: <http://pfts.ua/trade-info/indexes/shares-indexes>.
32. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI, Редакція від 20.09.2015р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
33. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10. 2013, №1277. – URL <http://consultant.parus.ua/?doc=08U1H409F0>.
34. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10. 2013, №1277. – URL <http://consultant.parus.ua/?doc=08U1H409F0>.
35. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
36. Роль інноваційної діяльності у формуванні вартості промислових підприємств [Текст]: звіт про НДР (заключний) / Кер. О.О. Захаркін. - Суми: СумДУ, 2016. - 114 с.
37. Роль інноваційної діяльності у формуванні вартості промислових підприємств [Текст]: звіт про НДР (заключний) / Кер. О.О. Захаркін. - Суми: СумДУ, 2016. - 114 с.
38. Теоретико-методичні засади відповідального портфельного інвестування як інструменту фінансового забезпечення сталого розвитку економіки [Текст]: звіт про НДР (проміжний) / кер. Д.В. Леус. - Суми: СумДУ, 2016. - 99 с. URL : <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/67799>.
39. Теоретико-методологічні засади управління фінансами урбанізованого простору на місцевому рівні = Теоретико-методологічні засади узгодження фінансових інтересів суб'єктів соціального партнерства на місцевому рівні: звіт про НДР (проміжний) / Кер. К.В. Ілляшенко. - Суми: СумДУ, 2013. - 33 с. URL : <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/35419>.

40. Третяк В.В., Гордієнко Т.М. Економічна безпека: сутність та умови формування. *Економіка та держава*. 2010. №1. С. 6–8
41. Фінансова безпека. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0.
42. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності підприємства: звіт про НДР (заключний)/ Кер.: І.Д. Скляр. - Суми: СумДУ, 2012. - 54 с. URL : <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/34465>.
43. Фінансово-економічне обґрунтування екологічно спрямованого інноваційного розвитку [Текст]: звіт про НДР (заключний) / Кер. Т.В. Касьяненко. - Суми: СумДУ, 2016. - 90 с. URL : <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/53268>.
44. Формування фінансового механізму стабілізації економіки України [Текст] : звіт про НДР (заключний) / Кер. Н.А. Антонюк. - Суми : СумДУ, 2014. - 60 с. URL : <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/39378>.